

Напомена за беседу о студентским немирима и о социјалној критици старозаветног пророка Амоса

У много чему не можемо да се жалимо на време у којем живимо, и поред низа недостатака које откривамо у себи и међу собом, али у сваком случају сасвим слободно можемо да кажемо да смо толико напредовали према прошлости, да оправдано сматрамо да смо срећније генерације од оних које су нам претходиле. Истина, то повлачи и низ моралних питања, а на првом месту разматрање колико имамо право да то изјавимо или колико смо ми лично заслужни за тај свој положај, а колико опет рад оних који су нам претходили. Унеколико се морално оправдавамо прел овим питањем кроз одговорност коју осећамо, свесно или несвесно, пред будућим генерацијама, да смо одговорни својим радом за њих као што су прошле генерације својим радом и напорима омогућили нам да имамо што данас користимо за усавршавање живота. Несумњиво је да су скоро сва данашња средства производње резултат напора претходних генерација, времена мање савршеног од нашег, на које се често веома неправедно осврћемо са осудом, критиком, а у једном неразумевању да су и те генерације учиниле оно што су могле у свом времену као што и ми то чинимо у свом. Места критици несумњиво да је било увек, у

сваком времену, као што јој има места и данас и коју чујемо, и шта више и коју и тражимо, са великим подвлачењем да нам је потребна, да је оправдана.

Када се ми данас са критичношћу осврћемо на прошлост, по неопходности логике и природе етике самог живота, осврћу се са истом критиком на наш рад и они који тек ступају у живот али без оног потребног искуства, због младости, да прихвате сам развој живота.

То је онај природан еволутивни процес који можемо да пратимо како кроз биолошке облике развоја тако исто и моралне, кроз развој самоодговорности и самокритичности. То је онај процес који је тако добро објаснио и један од протагониста идеје еволуције Св. Василије Велики када нас опомиње на неопходност васпитања, на неопходност учења, на огромну улогу и одговорност васпитача пред несавршеношћу човека и неопходности да се уводи у истину, да се васпитно обликује. Васпитач је сличан уметнику који од свога васпитаника обликује оно што има као циљ или намеру. Ми се морамо осврнути на овог великој и значајног богослова Цркве као на оног који је заиста протагониста идеје еволуције, јер нам открива како и на који начин нас Ар-

хитекта нашег спасења уводи у светлост истине, иако, јер добро познаје нашу несавршеност. Тако да пре него нам открије своју истину он нас лагано прво њој прилагођава, открива нам је постепено. Тражи прво од нас да гледамо одблесак сунца у води па тек онда да гледамо у сунце. Јер уколико би одједном се окренули истини, због нашег несавршенства, били би њом толико заслепљени да не бисмо је могли ни да примимо. Због тога смо прво добили Закон и пророке који су нам предочавали истину, и лагано расли према њој у мудрости која је скривена у тајни. Ова мисао Св. Василија Великог се, као што добро знамо, често истиче од православних догматичара. Заиста, ако се осврнемо на наше проблеме у којима смо данас, на наше немире, усред свег нашег напретка, морамо да се осврнемо и на ову мисао Св. Василија као заиста ортодоксну мисао нашег времена и наших потреба. А те потребе или проблеми нису мали, осећамо их из дана у дан, уз свој еволутивни материјални развој, све актуелнијим. Није изненађујуће да онда широм света један огроман број најбољих умова се осећа одговоран да овом питању, питању васпитања, образовања, низа недостатака којих смо све више и више свесни, а на првом месту питању циљева и средстава за постизање тих циљева, посвећује највећу пажњу.

Исто то се дешава и у нашем друштву, и водимо о томе значајне и већ доста дуге дискусије. Јер и у нашем поднебљу напретка ово се питање поставља као све одговорније. На њега нас и код нас опомињу најмлађи, оправдано, са инстинктом младости, указујући нам на несумњиве недостатке који се све више наглашавају и у нашем друштву и у нашем заносу за боље организованом заједницом, показујући, на тај начин, неопходност васпитања и захтев за отворенијим животом, више наглашеним или отворенијим циљевима организовања живота или његовим вредностима.

У овим годинама у којима смо, кажемо годинама у којима можемо да се поносимо са низом остварења, јесмо у исто време и у годинама у којима залажамо још више све своје недостатке; тако да мењајући низ облика или начин свога досадашњег живота, што нам омогућава развој савремене науке, резултат усавршавања или неговања човековог интелекта, већ вековима кроз дисциплину хришћанског ума, данас посебно

посвећујемо пажњу, поново, самој тактици усавршавања. Управо, широм света, немир студената, или омладине, њихови захтеви, скрећу пажњу баш на овај проблем. Тако су данашњи немири и захтеви студената изазвали широм света необично значјну анализу једне проблематике, проблематике васпитања, широм света, тако исто и код нас.

Осврнућемо се овде на неколико мисли из неколико значајних анализа овог проблема, који уколико се мало дубље сагледа, са оним потребним продором у његове корене, открива се да није ни најмање нов, већ увек присутан проблем, по времену трајања стар колико и сама човекова природа или његова потреба за савршенијим животом. Ту је потребу човек увек осећао као своју прву потребу, хтео он то или не, његова природа, захтев за слободом, приморавали су га на то. На пример, Натхан Глазер, професор васпитања и социјалне структуре из Харварда, подвлачећи снагу или потребу радикалног мишљења у решавању овог проблема који стоји у вези са „студентском политиком и универзитетом“, наводно расцепом између либерално и радикално настројеним мислиоцима, истиче питање тактике рада у васпитању, која се намеће и поред тога што несумњиво испред ње стоји као питање циљ саме вредности, или циљ васпитања, али ипак остаје да као питање доминира „тактично коришћење промене васпитања“, а што опет значи да се као прво морају сачувати саме основе могућности васпитања, поредак и све оно кроз шта се васпитање или знање преносило, — једном речју сама функција универзитета — да васпитава, остаје као основни проблем, јер студенти су они који су ту да буду васпитавани; неуспех у том погледу је ствар недостатака самог универзитета, оних који су одговорни за његов рад, што захтева процес непрекидног поправљања али универзитет као део друштва, само са својим посебним карактеристикама и функцијом служења друштву, јесте место где се учи, преноси знање, знање и о друштву, његовом развоју; како спречавати погрешке и чињење зла у процесу живота. Универзитет није место за развој мржње према поретку друштва, његовим основама, већ место учења савлађивања свега онога што они који још довољно нису развијени могу да носе у својим захтевима: „оданост неостварљивим циљевима“, ирационалност и низ нелогичности,

све што треба савладати кроз васпитање, па тек омогућити радикалност захтева. При чему неуспех или спорост у давању одговора изазива захтеве студената о којима се мора дискутовати, што условљује опет слободни универзитет. „Из овога што нам овај познати професор каже лако закључујемо колико овај процес, који може да се примени на сваку земљу или свако друштво, процес одговорности универзитета у његовој функцији васпитања оних ради којих и постоји, изазива низ питања или захтева, оштријих уколико његова функција слаби, али и питање тактике одабране логике рада, основе васпитања, на основу које је и само васпитање тек могуће; то не може да буде ствар мржње, насиља, нити ствар, у том компликованом односу универзитет, друштво, држава, сталне и непрекидне конфронтиције „радикалних“ са „реакционарним“, или либерално настројених који се слажу са „радикално настројеним у њиховим циљевима али не и са њиховом тактиком; један процес сукоба који води ерозији саме основе или могућности рада на учењу или развоју, васпитању, усавршавању. Одбрана од овога, како налази академик Н. Глазер, тражи оживљавање „оних делова нашег ума који већ дуго леже у миру или нису били у употреби“.

Из ове веома интересантне и толико стимулативне анализе која се може, као што смо напоменули, разумети и у односу на ма које друго друштво и његову проблематику односа универзитет — друштво — држава, ми опет лако закључујемо да ако живот сам по себи, самом својом несавршеношћу у поднебљу човекове активности, доноси ове проблеме подељености, деобе, питање тактике, питање радикално и либерално настројених, несумњиво да се намеће питање рада као јединства или следовања једне опште заједничке потребе, као заједничке одговорности, у дијалектици универзитет, друштво, држава, којој су одани и либерали и радикали у својим захтевима. То је опет питање оних корена или оне основе одакле се креће у акцију рада, кроз коју и сам универзитет треба да испуњава своју функцију — функцију васпитања, што је и основа друштва, а и основа његовог организовања, администрације, државе; један спонтан, истовремен, трајан процес развоја, који представља еволуцију разумевања појма слободе.

То заиста није лак посао разумевања. Јер у последње време на универзитетима се не предаје само знање, већ они постају мешавина и много чега другог уз своју традиционалну функцију. На то се жале на пример професори Елејн и Леонард Рајпинг са Питсбург Универзитета, подвлачећи колико је данас „интелектуални живот духовно мртав“, слично појму Бога код теисте. Због чега је питање учења и васпитања питање „стварног живота“, који се као такав неће одржати у учионицама уколико се не уздигне до извесног ступња резонувања, апстраховања, моралног издвајања, што није извор зла, већ пре извесно средство за одговарајући однос према њему што претпоставља и идентификацију са њим, да бисмо знали шта је! На тај начин смо, кажу нам ова два професора, литературе и економике:

„Добро свесни мрачних сила ирационалности која нас напада изнутра и споља, чак и када пишемо“, јер је „уметност то према чему се управља живот“, а што значи у уметности, или кроз литературу, снабдевамо се митовима, метафорама, које онда учимо како да са њима савлађујемо хаос догађаја, како би им дали људски значај, ако је тако онда студија литературе треба да буде испитивање рада поетских и митских способности, како су откривене у структуралним и тематским елементима, формалним правилима и начину рада, што одваја стриктно имагинативну литературу од излагачке прозе... Јер је још и Сократ веровао да постоји нешто што је изнад хаоса субјективних импресија, указујући својим студентима на рационални метод како да то открију... Што значи да истина, знање, или смисао, није нека суштинска реалност коју откривамо у спољњем свету, већ је то нешто што сами стварамо, пошто се садржи унутра и избија из нашег сопственог процеса испитивања... што опет значи знање постаје начин мишљења, а не извесна мисао... Из чега произилази да корисна ствар коју учитељ треба да чини јесте не да комуницира са својим ученицима кроз низове чињеница и формула, или кроз „тачан смисао неке песме, већ кроз извештан интелектуални метод или стил схватања или разумевања света... што опет значи у васпитању метод је порука...

што опет захтева да се учитељ треба да држи изван сопствених интереса, предубеђења, жеља да би био слободан од свега онога што му његова личност, друштво и култура налаже... а што захтева исто тако да буде скептичан према усвојеним мишљењима и прихваћеним вредностима, и опрезан према процесима који постепено преображавају истину и искреност у клише и обману... то је моралност научника... оданост истини, без обзира на пројекте политичких или финансијских циљева... због чега је необично важно да ми, као интелектуалци, подсетимо се колико је наша традиционална активност изменила свет, и колико је наш начин живота успоставио један морални пример.

Ове су анализе и мисли изазване, ако можемо тако да кажемо, студентским немирима. Ми заиста у њима откривамо, према запажању поменутог истакнутог академика Н. Глазера, много нереалног, много нелогичног, јер су студенти они млади људи који треба да уче, али с друге стране откривамо и то, као што смо видели и из ове анализе, да оно што је најважније јесте питање шта се може научити и „шта је вредно учења“, а што захтева као „нужан пререквизит свакој интелектуалној активности... извесно издвајање од живота, да би се осетио његов смисао“, али једно издвајање које не сме бити толико велико да би се сам живот уништио или опустео. Професор Рејпинг наводи у том погледу и пример самог Достојевског, чија је лична патња била толика колико му је то дозволило да пише, уколико би била јача интерес за живот би можда и престао или био потпуно онемогућен. Онда и извесни студентски испади, отуђења, издвајања из живота и његове стварности су природни пут у њиховом напору откривања вредности и смисла живота. Али то се исто може да односи и за оне који су учитељи, јер се и они увек уче, што претпоставља увек и њихово отуђење од функције универзитета, оне која је суштинска његова функција.

Академик Н. Глазер указује на опасност толиког издвајања, које прате нелогичности или елементи који уништавају и сам процес или корен развоја кроз који је и добијена могућност самог демократског процеса разматрања оваквог једног сложеног

питања. Због чега коначно студенти морају да задрже свој статус студента, онога који још стиче знање, који се учи. Али, његов револт је оправдан, јер у дубинам свог положаја он осећа све недостатке свог времена и свог стања.

Из овог разматрања видимо да је отуђење до извесне мере и нужно и потребно, али показало би се као некорисно уколико се не би разумео или одговарајуће проценио сам морални положај отуђења. И студенти и професори у том моралном положају уче то да оно што је најважније јесте „следовање истини“, пре свега. Богослов има поверење у то да уколико се истина заиста истражује методом отворености, методом самог живота, она се мора да открије или стекне. Сав савремен рад на науци, који нам данас омогућава толико успешне социјалне или хумане промене и није ништа друго до само процес следовања истини, без обзира, као што знамо из низа случајева или биографије научника, на политичке или финансијске интересе момента. На тим темељима је постављена наука, метод рада. То је онај метод разумевања живота који изискује отвореност истраживања. Из историје развоја науке, из историје методологије науке, исто тако откривамо како је и колико задужена, према признању најистакнутијих научника, хришћанском организацијом ума, следовању истини и истраживању истине. То је био еволутивни пут, пут ка истини, на који нас опомиње Св. Василије Велики, потврђујући колико се он коначно показује као пут истине разумевања живота у Христовом учењу, Његовом тражењу следовању истини, када су нам дата и средства за то; то је пут васпитања; лаганог развоја у поднебљу истине.

Може то изгледати да је апстракција тај „пут Христоов“, али не сазнајемо ли, баш сада, у овим данима наших немира и интензивнијег тражења истине, неопходност „апстраховања“, издвајања, да бисмо измакнути од живота, његовог хаоса, на позитиван или негативан начин, коначно и сазнали његову вредност, или како се ми то изражавамо, смисао.

Сигурно, да ћемо ову истину још боље сазнати ако се подсетимо на њену интелектуалну традицију, на њену колевку, на оно на шта нас опомиње Св. Василије Велики, да нам је откривена постепено, прво кроз Закон и пророке, док нисмо дошли до Откривења.

Тако је постављена академска основа света. Кроз ту еволуцију. Уколико се на пример осврнемо баш на почетак те еволуције у Откривењу, на пророке и њихов рад, њихово инсистирање на утврђивању моралне основе света, моралног поретка света, нећемо наћи ништа ново у свим нашим данашњим захтевима и немирима. Студенти у својој младости носе несумњиво оне инстинкте за вредностима живота о којима се већ толико дискутује у еволутивном развоју човека као највишим вредностима, процес у којем се увек набу најмлађе генерације „као почетак“, као „када је и Израил био млад“. На пример, ове речи пророка Амоса:

„Тражите добро а не зло, да бисте били живи; и тако ће Господ над војскама бити с вама, како рекосте. Мрзите на зло и љубите добро, и поставите на вратима суд, не би ли се Господ Бог над војском смисловао на остатак Јосифов“ (Амос, 5, 14—15).

Цела књига пророка Амоса указује или позива на ово — тежњу ка добру, једно упорно изобличавање свега онога што није ваљало у друштву времена пророка Амоса, једно упорно указивање на неопходност утврђивања добра као највишег појма или вредности живота. И када се данас залажемо за решење својих проблема, несумњиво да у њиховом корену леже ове истине, социјална критика пророска Амоса и његов позив на пут према добру. Тако се почело, кроз ове мисли, кроз ову критику, која потврђује стално присуство у историји људске несавршености и потребе да се она савлада. Реалност живота јесте баш у овом сведочанству. Отуда еволутивни пут ка Откривењу, или коначном сазнању Истине, јесте једна реалност, јер је видимо као потребу које се човек не може да одрекне, без обзира колико је увек несавршен. То је непрекидан процес сазнања. У том процесу, у оквиру појма слободе, као дара човеку, логична су и отуђења, или нужна, кроз која опет и коначно сазнајемо то што је Истина, увек у сумњи или скептички, у оквиру своје слободе и несавршености, али и увек на Њеној основи као могућности самог разматрања шта је истина, или шта је васпитање, шта се може да научи, и шта треба да се учи, једно огромно искуство у том погледу већ постоји. Можемо да га пратимо од времена пророка Амоса, веома јасно и као потребу и као

метод решавања. Али уколико он познаје клише, а затим обмана, или недоследност циљева добра, које прокламујемо, онда се нужно поставља и питање револта или немира, а што условљује и све појаве нелогичности и нереалности захтева, које нужно прате сав овај немир или потребу за учвршћењем добра. Ми можемо да говоримо о старозаветним пророцима као оним првим интелектуалцима који „постављају један морални пример“, и уколико треба да се подсетимо на традиционалну активност интелектуалаца, треба да се подсетимо оваквих мисли, као што је пророка Амоса или низа других. На које нас подсећа и Св. Василије Велики, као и низ других светих отаца, примера савршенства у оквирима наше људске несавршености. И ако се тражи „буђење или оживљавање“ ових делова нашег ума „који већ дуго леже у миру или нису у употреби“ несумњиво да морамо ићи ка коренима свога интелектуалног живота. Али, такође, не у једном нереалном захтеву, или идеалу, већ у оквирима људске несавршености, еволутивно, у развоју кроз заједнички напор тројичне структуре савременог друштва — универзитета — друштва — државе; или васпитања, заједничког рада и управљања, што све претпоставља савршенију и савршенију личност. а колико год не може да буде само наша лична ствар, не може да буде ни ствар само друштва, односно државе. Морамо се осврнути на значајне савремене антрополошке студије које нам сведоче о овоме; јер у првим цртежима пењинског човека изражава се потреба за васпитањем, као и за животом у заједници, а несумњиво и о неопходности управљања.

Љубав према добру несумњиво да је пут, који претпоставља урођеност разумевања добра, без обзира колико то било незнатно или спутано, као откривању истине, то је сталан процес, сумње и сазнања; напора исто тако, али и разумевања слободе. У сваком случају то је напор рада и поверења да у интелектуалној традицији човековог рада лежи једно искуство које у вечном мењању свега остаје као непромењиво — то је оно што прво треба научити, метод разумевања живота; и када нам академичари указују на богату традицију тога искуства, несумњиво да га откривамо у реалности оних потреба које су забележене у Библији, њени текстови су у исто време и она прва уметност према којој се живот развија, или кроз коју ми савлађу-

јемо „хаос догађаја“ дајући му људски значај и смисао.

Можемо ми то описати и као нашу способност стварања митова, као уметничких облика, кроз које налажемо мир или поредак хаосу догађаја, али у исто време, кроз искуство, сазнајемо колико је баш тај „мит“, како је изложен у Библији, уметност кроз коју је живот добијао свој рад као срећеност, као поредак са значајем, тако да он и није, видимо из искуства, неки мит, један међу митовима, већ законитост или поредак, који превазилази појам мита у нашем уобичајеном смислу разумсвања ове речи; због чега онда немамо потребе ни да говоримо о демигологизацији Библије, већ само о поверењу у њену „уметност“, јер уколико се разочаравамо у њу као уметност која нема оне потребне или довољне снаге да намеће ред у животу и истерији, увек се ипак у реалности живота поново њој враћамо као потреби живота, потреби да будемо одани добру. Само грешење претпоставља слободу, али и да су корени живста добро, јер и пророк Амос, као и Осија, а и други, већ осећају то и изражавају кроз појам љубави, или „самилости“ Господа Бога „над војскама“ према „остатку Јосифовом“. Једна, може да изгледа пророчка апстракција, рационализација историје, као интелектуална конструкција налажења смисла историје или давања значаја хаосу догађаја кроз нашу способност да стварамо уметност или митове, али не можемо порећи да овај појам добра и потреба да се тежи добру није у корену нашег живота, отуда увек и стално или непрекидно истраживање, сумња, али и напор ка добру, о чему сведоче и савремени студентски немци, ако и сви који су претходили овим, још од времена када је Амос био студент, кад се учио из једне традиције, пророчке, или, ако би се изразили савременим језиком, академске Јни су почели са ослоњем на „појам добра“, ми тај појам данас замењујемо појмом процеса демократизације, што успелијег сазнања или

разумевања појма слободе, у чијој суштини лежи појам добра или љубави. Али то се такође учи. Треба почети од младости. Библијске су приче због тога заиста реалност живота. Слажу се са коренима живота. У оквиру слободе ми их онда користимо ради савлађивања раздвајања, јер се живот дели, нужно, сведочећи о свом корену слободе али и појму добра као својим коренима. Може се сумњати у то, али је „академичари“ морају бранити, односно откривати кроз своју увек брзу спремност да дају потребне одговоре „на стално постављање питања о добру и истини“.

Ми можемо да говоримо о свом напретку, и о томе да смо заиста далеко срећније генерације од претходних, али можемо да поставимо питање колико смо испунили дужност или испуњавамо у погледу питања оданости моралном поретку света, појму добра, јер појам организовања поставља појам добра као појам слободе, појам суђења, који никада није у нашим оквирима несавршености сигуран, већ је ствар искуства које превазилази лично разумевање појма добра. То је ствар велике обазривости, јер наше утврђивање истине, условљавање да буде то истина, ствар је суда, али не садашњег момента, већ континуитета једне традиције развоја појма добра, који је исти како у времену пророка Амоса као и данас, због чега се она мора наглашавати.

Пример Амоса је значајан и у томе што он показује младим људима да се истина не може само одредити или дефинисати аргументима већ искуством живота, његовим потребама и човековим учењем да увек држи себе отвореним пред проблемима живота, при чему се увек открива неопходност добра, а што је и пут сазнању истине. Можемо се и стубивати од тог појма али нас живот непрекидно њему враћа. Увек из рушевина историје тај појам ко нов намеће и тражи нове напоре и нова залагања кроз која тријумфује.